

- سرشناسه: بابایی، علی اکبر، ۱۳۳۲ — Babai, Ali Ekber
 عنوان قراردادی: مکاتب تفسیری . ترکی
 عنوان و نام پدیدآور: Tefsir Ekolleri I. CİLT/ Ali Ekber BABAİ; ÇeviriKenan Çamurcu.
 مشخصات نشر: Qum: Al-Mustafa International Translation and Publication Center
 1393 =2014
- مشخصات ظاهری: ج ۲.
 فروست اصلی: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ۱۳۹۳/۱۶۹/پ۹۳
 فروست فرعی: نمایندگی ترکیه ۱۳
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۹۲۴-۳
- وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: ترکی استانبولی.
 موضوع: تفسیر -- فن
 موضوع: مفسران -- نقد و تفسیر
 شناسه افزوده: چامورجو، کنان، مترجم
 شناسه افزوده: Çamurcu, Kenan
 رده بندی کنگره: BP ۹۱/۲م۷۰۴۵۱ ۱۳۹۳
 رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۷۱
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۶۰۴۸۶۹

TEFSİR EKOLLERİ 2. CİLT

Ali Ekber BABAÎ

Çeviri
Kenan Çamurcu

Uluslararası El-Mustafa (s.a.a)
Tercüme Ve Yayın Merkezi

TEFSİR EKOLLERİ 2. CİLT

Yazar: Ali Ekber BABAÎ

Çeviri: Kenan Çamurcu

Baskı tarihi: 2014

Yayın: Uluslararası El-Mustafa (s.a.a) Tercüme Ve Yayın Merkezi

Baskı: Narencistan - Tehran

Tiraj: 300

ISBN: 978-964-195-924-3

مکاتب تفسیری ۲

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
تیراژ: ۳۰۰
زبان: ترکی استانبولی
چاپ: نارنجستان
قیمت: ۲۰۰۰۰۰ ریال

نویسنده: علی اکبر بابایی
مترجم: کنعان چامورچو
چاپ اول: ۲۰۱۴م / ۱۳۹۳ش / ۱۴۳۵ق

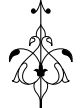
© Kıtabın bütün hakları yayıncıya aittir.

- IRAN, Tehran, İnkılab Cad. Vesali Şirazi ve Kudüs caddesi arasında, Osku sok. No: 1003.
Tel: +98 21 66978920
- IRAN, Qom, Şehitler Meydanı Hüccetiye Cad. Uluslararası El-Mustafa (s.a.a) Tercüme Ve Yayın Merkezi.
Tel: +98 25 37839305-9
- IRAN, Qom, Muhammed Emin Bulvanı Salarya yol ayrımı Uluslararası El-Mustafa (s.a.a) Satış Ve Basın Bürosu. Tel: +98 25 32133106 fax: +98 325 2133146

www.pub.miu.ac.ir

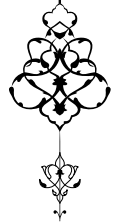
miup@pub.miu.ac.ir

Bu eserin hazırlanmasında katkıda bulunanlardan teşekkür ederiz.

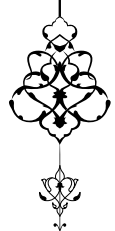
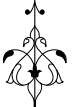
İçindekiler

› Başlarken.....	9
› İkinci Bölüm: Mutlak Bâtınî Ekol ve Tefsirleri	13
Mutlak Bâtınî Ekol.....	13
<i>Mutlak Bâtınî Ekolünün Delilleri</i>	19
<i>Kur'an'daki Bâtının Mahiyeti</i>	20
<i>Kur'an'ın Bâtınına Dair Sahih Tefsirin Kriteri</i>	30
<i>Zehebî'nin Görüşüne Göre Bâtınî Tefsirin Sıhhat Kriteri ve Şartları</i>	32
<i>Eleştiri</i>	33
<i>Kur'an'daki Bâtınî Tefsir Etmenin Sıhhatinin Kriter ve Şartlarına Dair Diğer Görüşler</i>	35
<i>Eleştiri</i>	40
<i>Sonuç</i>	47
<i>Uygunsuz İlişkilendirme ve Gereksiz İnkâr</i>	48
<i>Eleştiri</i>	50
Mutlak Bâtınî Tefsirler	58
• <i>Hakayiku't-Tefsir</i>	60
• <i>Başkalarının Bakış Açısıyla Hakaiku't-Tefsir</i>	65
• <i>el-Tefsiru's-Sufi li'l-Kur'an inde's-Sadık (a.s)</i>	70
• <i>Ziyadatu Hakaiki't-Tefsir</i>	72

• Arâisu'l-Beyan fi Hakaiki'l-Kur'an	72
• Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim	76
Müellif.....	77
1. Kitabın İbn Arabî'ye Aidiyetinin Reddi	77
2. Kitabın Abdurrezzak Kaşani'ye Aidiyeti	78
Kaşani'nin Mezhebi Eğilimi.....	81
Müellifin Tefsir Ekolü	84
Tefsirin Muhtevası	86
Tevillerin Eleştirisi ve Değerlendirme.....	89
• Mir'atu'l-Envar ve Mişkatu'l-Esrar	105
Kitabın Genel Yapısı	106
Müellif.....	108
Müellifin Tefsir Ekolü	110
Müellifin Tefsir Metodu	113
› Üçüncü Bölüm: İctihad Ekolü ve Bölümleri	127
İctihad Ekolünün Tanımı	127
İctihad Ekolüne Muhalif Olanların Delilleri.....	132
1. İctihad Tefsiri, Bilgi Olmaksızın Manayı Allah'a Nispet Etmektir	132
2. Kur'an'ı Açıklamak Peygamber'e (s.a.a) Mahsustur	136
3. Reyle Tefsir Rivayetleri	138
4. Sahabe ve Tabiin'in Uygulaması.....	139
İctihad Ekolüne Taraftar Olanların Delilleri	140
İctihad Ekolünün Kısımları	153
› Dördüncü Bölüm: Kur'an'ı Kur'an'la Tefsir Eden İctihad	
Ekolü ve Tefsirleri	155
Kur'an'ı Kur'an'la Tefsir Eden İctihad Ekolü.....	155
Üç Teorili Bu Ekolün Taraftarları.....	156
Birinci Teorinin İncelenmesi.....	177
İkinci Teorinin İncelenme.....	188
İkinci Teorinin Yanlırlığının Delilleri	189
İkinci Teorinin Taraftarlarının Delilleri	205
Üçüncü Teorinin İncelenmesi	241

Kur'an'ı Kur'an'la Tefsir Eden İçtihad Tefsirleri.....	243
• <i>El-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an</i>	244
Müellif.....	248
<i>Bu Tefsirle İlişkili Bazı Eserler</i>	250
<i>Bu Tefsirdeki Tefsirle İlgili Rivayetlerin Açıklanması</i>	252
<i>Tefsir Ekolü ve Metodu</i>	254
Sonuç	376
• <i>Edvau'l-Beyan fi İzahı'l-Kur'an bi'l-Kur'an</i>	376
<i>Bu Tefsirin Kaynakları</i>	379
Müellif.....	380
Müellifin Tefsir İtticahı	383
Müellifin Tefsir Metodu	386
<i>Kıraat Farklılıkları Konusundaki Metodu</i>	387
<i>Kelimelerin Açıklanması</i>	395
<i>Edebi Kuralların Dikkate Alınması</i>	400
<i>Karinelerin Dikkate Alınması</i>	405
<i>Dayanakların İlim veya İlmî Olması</i>	424
<i>Delaletlerin Kısımlarının Dikkate Alınması</i>	425
<i>Ayetler İçin Bâtnların Zikredilmesi</i>	427
› Kaynaklar	429

Başlarken

Tefsir Ekolleri'nin birinci cildin önsözünde değinildiği gibi, Kur'an-ı Kerim, vahyin en itimat edilebilir kaynağıdır. Fakat buna delalet veya işaret eden malumat, ilim ve hükümlerin; ayetlerin açık ve gizli olması, anlaşılmasının -lafızlar ve cümlelerin- kolay ve güç olması bakımından muhtelif düzeyleri ve mertebeleri vardır. Anlaşılmasının bir düzeyi herkes için kolaydır.

“وَلَقَدْ يَسْرُنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ”¹ ayeti ve benzerleri² bu iddiayı ortaya koymaktadır. Ayetlerin maarif, ilim ve ahkâmın kâmil manada anlamak Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a) ve onun kıymetli vasilerine (a.s) mahsustur. İmam Bakır'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“ما يستطيع احد ان يدعى ان عنده جميع القرآن كله ظاهره و باطنه غير الاوصياء”³

“Vasilerden başka hiç kimse zâhiri ve bâtınıyla Kur'an'ın tamamının elinde olduğunu iddia edemez.”

¹ Kamer 17, 22, 32, 40.

² Mesela “فَإِنَّمَا يَسْرُنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ” (Duhan 58),

“فَإِنَّمَا يَسْرُنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا” (Meryem 97).

³ Kuleynî, Muhammed b. Yakub, *Usûlü Kâfi*, c. 1, s. 286, Kitabu'l-Hücce, babu innehu lem yecmeu'l-Kur'an küllühu ille'l-eimme (aleyhimüsselâm), hadis 2.

Kur'an'ın mana ve maârifinin bir mertebesi Peygamber ve Masum İmamların dışındakiler için anlaşılabilir ve ulaşılabilir-
dir. Fakat bunun için üzerinde düşünmeye, tefsire ve ilmî gay-
rete ihtiyaç vardır. Bu iddianın delili, Kur'an üzerinde düşün-
meye teşvik eden ve üzerinde düşünmemeyi kınayan⁴ ayetlere
ilaveten, şu ana kadar Kur'an-ı Kerim için yazılmış, ilk bakışta
açık ve belli olmayan mana ve konuların bir bölümünü açıkla-
yıp yorumlamış tefsirlerdir. Kur'an-ı Kerim'in bu kısmının an-
laşılması için, tahsil edilmedikçe Kur'an'daki maârifin bu mer-
tebesine ilişkin sahih anlayışa ulaşılamayacak birtakım ilim ve
bilgilere ihtiyaç vardır.

Kur'an-ı Kerim'deki malumatın bu kısmıyla ilgili sahih anla-
yışa ulaşmada hiç kuşkusuz etkili olabilecek bilgiler, tefsir Ekollerini-
nin zayıf ve kuvvetli noktalarını tanımak ve şu ana kadar Kur'an'ın
nasıl tefsir edileceğine dair ortaya çıkan teoriler hep bu cümleden-
dir. Yine Kur'an-ı Kerim'i tefsirde yardım alınabilecek kaynaklardan
biri de, muhtelif metotlarla ayetleri tefsir etmeye koyulmuş çok sa-
yıda tefsir kitabıdır. Açıktır ki bu tefsirlerden her birinin özellikle-
rinin bilinmesi ve onların müelliflerinin tefsir metodu ve ekolünün
sihhat ve sağlamlığının incelenmesi bu kaynaklardan doğru yarar-
lanmada ve eski müfessirlerin tecrübe ve hatalarından ders çıkar-
mada oldukça faydalıdır.

Bu kitapta tefsir için yararlı bu malumatı temin etmede, şim-
diye dek Kur'an'ın nasıl tefsir edileceği hakkında serdedilmiş muh-
telif görüşler ve bu esasa göre telif ve tedvin edilmiş tefsirler *Tefsir
Ekolleri*⁵ adı altında izah edilip incelenmekte; her birinin incelen-
mesinin ardından, o okula göre veya ondan etkilenerek yazılmış
bazı ünlü tefsirler tanıtılmakta; bunların tefsir metodu, kimilerinde
genel hatlarıyla, içtihadî tefsirlerin birçoğunda ise tafsilatlı ince-
lenmekte ve değerlendirilmektedir. Tefsir kitaplarının çoğunun

⁴ «أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا» (Muhammed 24).

⁵ «Tefsir Ekolleri»nin lugat ve istilah manası ve bu kitapta kastedilen anlam hakkında bilgi için bkz: Babaî, *Mekatib-i Tefsiri*, c. 1, s. 13 ve 14 (Tercümede Mukaddime'nin ilk iki sayfası-Çev.)

incelenmesinde *Reveşşinasi-yi Tefsir-i Kur'an*'da⁶ araştırılıp açıklanmış kuralların seyri esas alınmıştır ve bunların incelenmesinde o kuralların tertibine göre ve ayetleri tefsir ederken hangi ölçüde bu kurallara riayet edildiği göz önünde bulundurulmuştur. Bazı yerlerde de telif sahiplerinin tefsir ekolleri ve kitapları sahasındaki kimi görüşleri eleştirilmiş ve incelenmiştir. Çünkü, birincisi, bu alandaki tahkikin öncülerindendiler ve görüşlerinin tartışmaya açılması tefsir ekollerini ve kitaplarını daha derinlemesine tanımada etkili olabilir. İkincisi, Ehl-i Sünnet'in bazı yazarları Şia muhitinden uzak durmaları veya başka nedenler yüzünden kimi Şii tefsirlerle ilgili yanlış tavsifler yapmışlardır. Onların değerlendirmeleri eleştirilerek, Şia'nın kitaplarıyla ilgili ortaya koydukları veya koyabilecekleri yanlış tasavvurlar bertaraf edilebilir.

Elinizdeki bu mütevazı gayretin tefsir ilminin ilerlemesinde etkili bir adım, Kur'an maârifine hayran olanlara, tefsirin üstatları ve talebelerine hizmet, Veliyy-i Asr'ın (a.f) himmetine vesile ve Hazret-i Hakk'ın kabulüne mazhar olmasını ümit ediyorum.

Tefsir Ekolleri'ndeki konuların iki kısım halinde tanzim edildiğini hatırlayalım: Birinci kısım, "ilk müfessirler" başlığı altında üç bölüm halindeydi. Birinci kısımda Kur'an'ın tüm manalarına vakıf müfessirler (Peygamber azimüşşan ve Hazret'in kıymetli vasileri) ve onların teyit ettiği tefsir ekolleriyle tanıştık. İkinci kısımda sahabe müfessirler ve üçüncü kısımda tabiin müfessirler anlatıldı. Kitabın ikinci bölümünde, kendilerinden geriye eser kalmış müfessirlerin tefsir ekolleri ve o okula göre ya da ondan etkilenecek telif edilmiş bazı ünlü tefsirler eleştirilip incelendi. Dokuz bölümden oluşmaktadır:

Birinci Bölüm: Mutlak rivayet ekolü ve tefsirleri

İkinci Bölüm: Mutlak bâtinî ekol ve tefsirleri

Üçüncü Bölüm: İctihadi ekol ve kısımları

Dördüncü Bölüm: Kur'an'ı Kur'an'la tefsir eden ictehad ekolü ve tefsirleri

⁶ Bu eser el-Mustafa Yayınları tarafından *Kur'an Tefsiri Metodolojisi* adı altında yayınlanmıştır.

Beşinci Bölüm: İctihadi rivayet ekolü ve tefsirleri

Altıncı Bölüm: İctihadi edebi ekol ve tefsirleri

Yedinci Bölüm: İctihadi ilmi ekol ve tefsirleri

Sekizinci Bölüm: İctihadi kuşatıcı ekol ve tefsirleri

Dokuzuncu Bölüm: İctihadi batıni ekol ve tefsirleri

Tefsir Ekolleri'nin birinci cildi, birinci ve ikinci bölüme tahsis edildi. Kitabın ikinci cildi olan ve ikinci kısmın ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümünü içeren bu mecmua ise mutlak batıni ekol ve tefsirleri, icthadi ekol ve kısımları ve Kur'an'ı Kur'an'la tefsir eden icthad ekolü ve tefsirleri tanıtmaya dairedir.

Sözün sonunda, kitabın ortaya çıkışı, tashihi ve yayınlanmasında katkısı olan herkes teşekkür ve takdirlerimizi sunarız.

İkinci Bölüm

Mutlak Bâtîni Ekol ve Tefsirleri

Mutlak Bâtînî Ekol

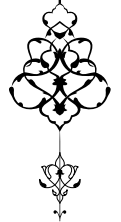
Kur'an tefsirinde "mutlak bâtinî ekol"dan maksat, Kur'an'ın zâhiri ve bâtını bulunduğunu ve murad edilenin sadece bâtını olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Buna göre, Kur'an'ın zâhirinden anlaşılın, Allah Teâlâ'nın murad ettiği şey değildir, hüccet olamaz, itimat edilemez ve istidlal için kullanılamaz. Öyleyse Kur'an'ın bâtının ortaya çıkarılması için gayret göstermek gerekir. Çünkü sahih tefsir ancak Kur'an'ın bâtının beyan edilmesidir.

Kur'an'ın bâtına sahip olduğu üzerinde ihtilaf ve tereddüt yoktur. Şii ve Sünnî rivayet ve tefsir kitaplarında mütevatir rivayetler buna delalet etmektedir.¹ *Keşfu'l-Esrar*'da Meybedî, *Garaibu'l-Kur'an*'da Nişaburî, *Ruhu'l-Meanî*'de Alusî gibi bir grup müfessir, Kur'an'ın zâhir tefsirini yapmalarına ilaveten ayetler için bâtinî ve sembolik manalar da zikretmişlerdir. Hatta kimileri, Kur'an'daki zâhirin Allah Teâlâ'nın muradı olduğunu, buna güvenileceğini ve onun hüccet sayılacağını kabul etmekle birlikte Kur'an için yazdıkları tefsirde yalnızca bâtinî manaları göstermekle yetinmişlerdir.² Fakat buna rağmen yukarıdaki nazariyeyi temel alarak Kur'an için mutlak bâtinî tefsir yazmış bir kimseye rastlamıyoruz. Bazıları bu görüşü "İsmailiye fırkası"na³ nispet etmiştir.

¹ Bkz: Babaî, Ali Ekber, "Bâtun-i Kur'an-i Kerim", Mecelle-i Marifet, sayı 26, s. 16-17.

² Mesela İbn Arabî'ye ait *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim*'de Abdurrezzak Kaşanî, *Mir'atu'l-Envâr*'da Ebu'l-Hasan Amulî ve *Hakaiku'l-Kur'an*'da Muhammed b. Hüseyin Sülemî.

³ İsmailiye, imamete [İmamlara, aleyhimüsselâm] İmam Sadık'a (aleyhisselâm) kadar ve ondan sonra da oğlu İsmail'in imametini inanan gruptur. (Bkz: Mamekanî, Muhammed Rıza, *Mikbâsu'l-Hidâye*, c. 2, s. 321).

*Mevakıf*⁴ kitabında İsmailiye için yedi lakap zikredilmiştir ve içlerinden biri de “Bâtunîyye”dir. İci, bu lakabın onlar için kullanılmasının gerekçesini şöyle anlatmıştır:

“لقولهم بباطن الكتاب دون ظاهر”

“Çünkü onlar kitabın [Kur’an] bătınına inanıyorlardı, zâhirine değil.”

Cürcanî ifadeyi şerh ederken şöyle yazmıştır: “Çünkü onlar dediler ki, Kur’an’ın zâhiri ve bătını vardır ve onun muradı bătındır. Zâhir lugattan bilinebilir. Bătının zâhire nispeti, beynin deriye nispeti gibidir. Kitabın zâhirine sarılan, edinmenin meşakkatiyle azap içindedir ve bătına sarılmak zâhirle ameli terk etmeye varacaktır.”⁵

Zehebî de onlara takılan “bâtunîye” lakabının sebebini izah ederken şöyle demiştir: “Ya bătın [gaib] imama itikatları nedeniyledir ya da Kur’an’ın zâhiri ve bătını bulunduğu, muradının ise zâhir değil bătın olduğuna itikatları nedeniyledir.”⁶

Nevbahtî⁷, İsmailiye’nin kollarından biri olan “Karamita”yı⁸ tanıtırken şunlara yer vermiştir: “Zannettiler ki, Allah Teâlâ’nın kullarına vacip kıldığı, Peygamber’in de sünnet olarak uyguladığı ve uygulanmasını emrettiği ne varsa hepsinin zâhir ve bătını vardır. Allah’ın Kitap ve

⁴ *El-Mevâkıf*, Abdurrahman b. Ahmed İcî’nin (vefatı hicri 756) kelâma dair telif ettiği kitaptır ve Ali b. Muhammed Cürcanî (vefatı hicri 816) onu şerhetmiştir. (Bkz: Hac Halife, Mustafa, *Keşfu’z-Zünun*, c. 2, s. 1891).

⁵ فانهم قالوا للقرآن ظاهر و باطن و المراد منه باطنه و ظاهره المعلوم من اللغة و نسبة الباطن الى الظاهر كنسبة اللب الى القشر و المتمسك بظاهرة معذب بالمشقة في الاكتساب و باطنه مؤد الى ترك العمل بظاهر

(Cürcanî, Ali b. Muhammed, *Şerhu’l-Mevâkıf*, c. 8, s. 388).

⁶ Zehebî, Muhammed Hüseyin, *el-Tefsir ve’l-Müfessirin*, c. 2, s. 9.

⁷ Hasan b. Musa b. Hasan Nevbahtî Şii ulemadandır ve kelâm ilminin hicri üçüncü yüzyılda yaşamış âlimleri arasındadır. Çok sayıda telifi vardır. Bunlardan biri, Şia’nın muhtelif fırkalarını tanıttığı *Furuku’ş-Şia*’dır. (Bkz: Nevbahtî, Hasan b. Musa, *Furuku’ş-Şia*, kitabın mukaddimesi, Hibbetuddin Şehristanî’nin kaleminden).

⁸ İsmailiye’nin bir grubu, İsmail b. Cafer yerine Muhammed b. İsmail’in imametine inanan Mübarekiye’dir. “Karmataviye” lakaplı bir şahsın reisi olduğu, Mübarekiye’den ayrılmış ve Peygamber’den (s.a.a) sonraki İmamları yedi imam ve Muhammed b. İsmail b. Cafer’i de imam-ı kaim kabul eden Mübarekiye’nin bir fırkası “Karamita” olarak isimlendirilmiştir. (Bkz: Sübhanî, Cafer, *Tarihü’l-İsmailiye*, s. 325-326).

Sünnet'te kullarını o ibadetleri yerine getirmeye mecbur tuttuğu her şey verilmiş örneklerdir ve o örneklerin altında onların bâtını manaları yatar, yalnızca bunlarla amel edilmelidir ve kurtuluş sadece onlarla ameldedir. Zâhir olanlardan hangisiyle amel edilirse onda helak ve bedbahtlık vardır. O da, Allah'ın, hakkı tanımamış ve ona itikat etmemiş topluluğu azaplandığı, [dünyaya] yakın olma azabının bir parçasıdır. İşte bu, Ebu'l-Hattab'ın ashabının mezhebidir.”⁹

Muhakkik Tusî, İsmailiye fırkasını tanıtırken şöyle buyurmuştur: “Onlar İsmail b. Cafer Sadık'a (a.s) mensubiyetleri nedeniyle 'İsmailiye' olarak isimlendirilmiştir. Her zâhirin bir bâtını bulunduğu ve o bâtının da asıl ve kök olduğunu; zâhirin ise sözkonusu bâtının dışavurumu ve görüntüsü olduğunu, bâtını bulunmayan hiçbir zâhirin mevcut olmadığını ve seraptan başka bir şey sayılmaması gerektiğini; zâhiri bulunmayan hiçbir bâtının da mevcut bulunmadığını ve aslı olmayan hayalden başka anlam taşımadığını söyledikleri ve bu sebeple bazı durumlarda şeriatın zâhirlerinden onun bâtınlarına saptıkları için onlara 'mülahide (mülhidler)' lakabı da verilmiştir.”¹⁰

İcî, Cürcanî ve Zehebî'nin ifadeleri İsmailiye'nin Kur'an'ın zâhirine bakmadığını ve Kur'an'ın zâhirini değil, bâtını Allah Teâlâ'nın muradı kabul ettiğini açıklığa kavuşturmaktadır. Nevbahtî'nin cümlesi de Ebu'l-Hattab'ın ashabının ve Karamita'nın, kurtuluşu sadece bâtınla amelde gördüklerine açıkça delalet etmektedir. Bu ifadelere göre İsmailiye ve Karamita'yı bu ekolün taraftarlarından saymak mümkündür. Fakat muhakkik Tusî'nin sözü, İsmailiye'nin Kur'an'daki her zâhir için bir bâtın olduğunu düşündüğünü ve bâtını asıl kabul ettiğini, bazı hallerde ise şe-

⁹ Nevbahtî, *Furuku's-Şia*, s. 75.

¹⁰ Ondan nakledilen cümle şöyledir:

“انما سموا بالاسماعيلية لانتسابهم الى اسماعيل بن جعفر الصادق عليه السلام و الباطنية لقولهم كل ظاهر فله باطن يكون ذلك الباطن مصدرا و ذلك الظاهر مظهرا له و لا يكون ظاهرا لا باطن له الا ما هو مثل السراب و لا باطن لا ظاهر له الا خيال لا اصل له و لقبوا بالملاحدة لعدولهم من ظواهر الشريعة الى بواطنها في بعض الاحوال”

(*Tarihu'l-İsmailiye*, s. 16, Hace Nasiruddin Tusî'nin *Kavaidü'l-Akaid* şerhine dair Al-lame Hillî'nin (Hasan b. Yusuf b. Mutahhar) telifi olan *Kesfu'l-Fevaid fi Şerhi Kavaidü'l-Akaid*'den nakille. (Bkz: Ağa Bozorg Tehranî, Muhammed Muhsin, *el-Zeria*, c. 18, s. 51, madde 653).